

Landgebruikers te Middelstum, Toornwerd en Kantens (1543-1547)

door R.H. Alma

Inleiding

Enkele jaren geleden is in *Gruoninga* het belangrijke schotregister van het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest van 1553 uitgegeven¹. Dit maakt onderdeel uit van het Winsumerzijlboek, dat aan het eind van de 16de eeuw samengesteld werd uit een aantal van de belangrijkste archiefstukken betreffende dat zijlvest. We vinden in dit schotregister alle landgebruikers van 1553 van het grootste gedeelte van Hunsingo en een klein deel van Fivelingo terug. Het Winsumerzijlboek bevat daarnaast nog een aantal kleinere, iets oudere lijsten met betrekking tot Middelstum, Toornwerd en Kantens. Voor het onderzoek naar landbouwers aldaar is het een belangrijke bron; niet alleen vinden we hun namen en de aantallen gebruikte grazen, maar door de uitgebreide beschrijving van de maren, wegen, pompen en dergelijke infrastructuur, is het vaak mogelijk bij benadering of exact te bepalen waar zij woonachtig waren. Alle reden dus om de tekst hier integraal te laten volgen.

De hier uitgegeven tekst bestaat in feite uit particuliere aantekeningen over zes verschillende verwante onderwerpen:

1. Overzicht van panden en pompen, ca. 1545.
2. Aantekeningen betreffende het onderhoud van de maren in Kantster eed, ca. 1545.
3. Aantekeningen betreffende het graven van het Brijmaar, 5 juni 1547.
4. Aantekeningen betreffende het graven van een (westelijk) stuk van het Kantstermaar in het noorden van Toornwerder eed, 25 mei 1545.
5. Aantekeningen betreffende het graven van een (oostelijk) stuk van het Kantstermaar in het noorden van Toornwerder eed, 12 juni 1543.
6. Aantekeningen betreffende het graven van Deelstermaar, ca. 1543(?) Deze tekst is bij gebrek aan persoonsnamen moeilijk te dateren, maar het lijkt erop dat hij aansluit op onderdeel 5 en dus wellicht in dezelfde tijd of iets later opgesteld is.

Het zijn oorspronkelijk particuliere aantekeningen van zijlrechters en scheppers namens de familie *Van Ewsum*. In de eind van de 16de eeuw zijn deze aantekeningen als geheel toegevoegd aan het zijlboek en vervolgens in de latere versies overgenomen, omdat zij een goed overzicht geven van de onderhoudsplichtigen in het beschreven gebied.

---

¹ R.H. Alma, 'Schotregister van Winsumer- en Schaphalsterzijlvest (1553)', *Gruoninga* 49 (2004) 107-142.

De handschriften

In de handschriften waarin de beschrijvingen gevonden worden is steeds ook het schotregister van het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest van 1553 aanwezig. We houden daarom de aanduiding van die handschriften aan, zoals die bij de editie van het schotregister gehanteerd is². Wij hebben voor de editie van de onderhavige tekst de volgende handschriften geraadpleegd:

- B** H.J.K., inv.nr. 2499, fol. 103v-110v.
- C** Archief Winsumer en Schaphalster zijlvest, inv.nr. 17, fol. 70r-76r.
- C'** H.J.K., inv.nr. 2502, fol. 98r-107r.
- D** Hs. in quarto 24, fol. 112r-124r.
- E** F.A. Van Bolhuis, inv.nr. 130, ongefolieerd.
- E'** Hs. in folio 235, fol. 84v-92v.
- E''** Arch. Sichterman-Alberda, doos 18, ongefolieerd.
- F** Rijksarchief Limburg, H.A. Baarlo, inv.nr. 142, pag. 151-164³.
- G** Archief Winsumer en Schaphalster zijlvest, inv.nr. 7, pag. 159-174.
- H** Hs. in folio 166, fol. 86r-94r.
- I** Archief Winsumer en Schaphalster zijlvest, inv.nr. 18, ongefolieerd.
- I'** Collectie Fransema, inv.nr. 6, fol. 156v-173v.

De minder belangrijke afschriften in de handschriften **J** tot en met **O** in het archief van het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest (inv.nrs. 8 t/m 13) zijn verder niet bekeken.

Het stemma waarin de relatie tussen de mij bekende handschriften **C** tot en met **O** verbeeld wordt, ziet er ten aanzien van de onderhavige tekst hetzelfde uit als ten aanzien van het schotregister van 1553. De versie die we in handschrift **B** vinden, is met latere hand in de 17de eeuw toegevoegd en omvat een minder belangrijk afschrift van enkel de onderdelen 1, 2 en de eerste alinea van 3. In alle andere handschriften komen de zes onderdelen altijd in combinatie met elkaar voor.

Voor de verdere relatie tussen de verschillende handschriften verwijzen we naar de uitleg bij de eerder genoemde editie van het schotregister van 1553.

Bij de tekst

De uitgave is gebaseerd op handschrift **C** dat een betrouwbare lezing lijkt te geven en bovendien een van de oudste overgeleverde handschriften is, uit omstreeks 1600. De relevante afwijkingen in de andere afschriften zijn in de noten vermeld met de eventuele verbeterde lezingen. De nummers en de kopjes tussen rechte haken van onderdelen 3 t/m 6 zijn door mij aan de tekst toegevoegd.

In de tekst zijn de volgende munten gebruikt: emder gulden = 30 groninger stuiver; arengulden = 10 gron. st.; braspenning = 1½ gron. st.; (groninger) stuiver = 6 plakken en magerman = ¼ gron. st.

---

² R.H. Alma, 'Schotregister', 108-109. In het daar vermelde belangrijkste handschrift **A**, Hs. in quarto 31, is de hier uitgegeven beschrijving echter niet opgenomen, evenmin als in F.A. Clant van Hanckema, inv.nr. 201*, waarin enkele jaren geleden nog een afschrift van het schotregister werd gevonden.

³ Met dank aan mr. P. Westerveld van het Limburgs Archief.

1. Item, volget van panden ende pompen

Item, dat groete pandt in den Oert behoert te slaen die heert in den Oert, den *Meyno Peters* nu gebruycket, *Eppe Clants* heert, den *Mense Ockens* nu gebruyckt, Sunte Annen heert, den *Joachim Hayens* nu gebruyckt, ende Sunte Vitus landt, dat *Gerbrandt Jacobs* nu gebruyckt, ende dye schepper van Eewzum berichtet dat.

Item, dat pandt an Duyrdewech hoert *Johan Kuyper*, *Eewzummer* meyer tho holden, ende die schepper vurs. toe berichten.

Item, dat pandt gelegen tuschen *Johan Kuypers* huys ende *Joachim Hayens* huys, behoert hem beyden toe holden ende Eewzummer schepper toe berichten.

Item, dat pandt tuschen die boerden als tuschen Sanct Annen landt ende *Gaykumma* landt, behoert *Joachim Hayens* ende *Johan Brandts* toe holden, ende Diddingehuyster zijlrechter berichtet dat.

Noch, syndt daer twee panden, dat eyne bij die Boerden ende dat ander tendes Diddingehuyster noedtwech, ende *Johan Brandts*, *Gaykema* meyer, behoert die beyden allenygen t'holden ende Dyddingehuyster zijlrechter berichtet die.

Item, die pompe doer Dyddingehuyster noetwech behoert [niet ingevuld].

Item, die pompe bij zalige *Egbert Brydtschen* huys behoert [niet ingevuld].

Item, die pompe in *Johan Willems* noedtwech, daer men nha zijn huys vaert, behoert hem allenygen t'holden ende die vurs. schepper toe berichten.

Item, die pompe in die wryngedam, daer men op vaert nha Eewzum, holden die *Van Eewzum* allene ende die vurs. schepper richtet daer aver.

Item, die pompe die daernaest bij die wryngedam licht doer die wech, behoeren alle landen tho holden die daerachter liggen ende doer wateren.

Item, die pompe bij zalige *Roeleff Jansens* huys doer Crallyngehuysterwech behoeren alle dye landen toe holden dye daerachter liggen ende doer wateren.

Item, die pompe op die horne daer men van Crallyngehuysterwech omme na Fraem dreyen, behoert zalyge *Reyntyeen Holtinges* heert toe holden, daer nu *Luyrt Cather* woent ende getymmert hefft.

Item, van die vurs. horne aff, tot die pompe bij zalige *Roeleff Jansens* huys bij Crallyngehuysterwech lancx moet men giene dammen in den sloet holden off daer moeten pompen in liggen. Wort sulcx versuymet, soe breken zie den beyden zijlrechters van Myddelstum, die daerover behoeren toe richten.

Item, die pompe die karckwech⁴ behoeren die landen tho holden die daer liggen tuschen die kerckwech ende den wech die daer opgiet van Myddelstummer buyren nha die pompe.

Item, die pompe in Myddelstummerwech, die daer giet nha Buyrdam, behoeren die lande tho holden die [daer] doer wateren.

Item, van die wech aff die daer opgiet nae Fraem, hent tot die pompe behoeren langes hen op Huysingermaer tuschen alle vennen panden toe wesen ende achte dage nha Sanct Gregorius wal geslagen die hele sommer doer hent toe Sanct Marten ende die bey-

---

⁴ Lees waarschijnlijk: in of doer die karckwech.

beyde zijrechters toe Myddelstum kompt dat schouwen ende berichten toe.

Item, die Buerdam staende toe holden in holtwerck ende eerdtwerck kompt den beyden zijrechters toe Myddelstum toe, dye alynge helffte an die noerdtzijdt ende die ander alynge helffte dye suyderzijdt kompt den sijlrechter toe Engeweer thoe holden.

Item, die Frometyl in holtwerck ende iserwerck toe holden mydt onderlagen ende posten behoert Sunt Annencloester die helffte toe te holden als dye syyersijdt⁵ ende die van Mentedaheert behoert die ander helffte, als die noerderzijdt, t'holden.

Ende soe die selfste tyll des wynters altoes opgenomen wort, als dan die zijrechters van Doernwart (t'weten Eewzummer schepper, die daer zijlrechter over is) kundigen het omtrent Mey, dat men wegen maken sall ende die vurs. tyll eerden, soe behoeren die beyde parten, te weten Sanct Annencloester ende Mentedaheert eyn dach off twee voer den angestemmeden dach, die onderlagen ende posten daerop te leggen ende die vloegelen dichte gemaket ende dan sollen die van Doernwart die voert eerden, daer Sanct Annen meyer in den Oert soe vake als der geëerdet sal worden eyn knecht mydt wagen ende peerden sal toe senden ende daermede vrij wesen dat hele jaer van alle ande[re] wegen toe maken. Ende in gevalle die selfste meyer in den Oert dat versuymede unde nyet mydt wagen ende peerde en queme, soe mach die gemeente van Doernwart die ander wech voert an maken ende die selveste Sancte Anner meyer in den Oert sal sie des anderen dages noch allene op zijn eygen onkosten eerden bij 2 zijlvester marck toe broeke ende soe voert an alle dage dubbelt hen ter tijdt ende al soe lange dat die selfste tyll wal geëerdet is tot des scheppers kennynge. Offte oeck die van Sanct Annencloester ende die van Mentedaheert versumich worden ende nyet dages toe voeren als men die wege maken sall ende die tyl eerden die onderlagen ende posten bestelden toe leggen ende die vloegelen dichte t'maken ende die gemeente ende Sanct Annencloesters meyer vurs. mydt zijn wagen ende peerden daerdoer nyet toe warcke konnen koemen, sollen die van Sanct Annencloester ende van Mentedaheert offte eyne van hem beyden bij welckers schult die vurs. tyl nyet worde gelecht, sollen die schuldigen des dages daernha die selfste tyll leggen ende eerden op hoer eygen kost bij die broeke als van wagen ende peerden vurs. Veel daer voert an gebreck in, soe mach die schepper vurs. van Sanct Annen wegen hoer meyer bij den Deel als *Monnycke Albert* daer toe keeden ende dat van dage toe dage dubbelt. Ende desgelijcken van Mentedaheertz wegen hoer meyer toe Doernwart, daer *Tymen toe Doernwart* plach toe wonnen, nu *Koert Jansen*, bij tijde ende broeke als van Sanct Annen meyer vurs.

Item, die pompe in die Brede wech daer dat Brijmaer doer watert in Zyrickstermaer, dat van Mentelaen afflopt nha Caelhorne kompt Mentedaheert t'holden off daer oeck gebreckt in geschiede, mach Doernewaerder zijlrechter (Eewzummer schepper) keden aver dye meyer toe Doernewart, daer zalige *Tyman* plach toe woenen bij broeke nha den zijlrechter brieffe ende die gemeente van Doernwart behoert die pompe toe eerden.

Item, die pompe tuschen Buyrdam ende Froemetyll behoeren die van Engeweer te holden ende toe eerden.

Item, dye pompe an desse zijdt van Steentyl behoeren dye van Engeweer toe holden ende die gemeente van Myddelstum toe eerden.

---

⁵ Lees: suydersijdt (**B-I**).

Item, dat Hoeymaer behoeren die van Engeweer toe graven, die daer mede doer waten ende die pompe in dat maer vurs. bij Sunt Annen meyers huys behoert Sunt Annen heert aldaer toe holden, dat eerden behoeren die lande te doene die daarmede aver behoeven toe vaeren, die naeste eerde ende mynneste schade ende die zijlrechter toe Doernwart behoert den toe berichten.

Item, die pompe achter des pastoers huys toe Doernwart in die noertwech⁶ nha den Oert streckende behoeren die landen toe holden die daer doer waten, ende die den wech gebruycken behoeren sie toe eerden ende die zijlrechter van Doernwart berichtet dye.

2. Hyrnha volget wel die maren in Cantenser eedt behoeren t'graven ende thoe ruyden

Item, van baven aff in 't oesten van Cantens, als van Ockensloet hent an die pompe in 't ende van Doernwertswrech graven dat maer, die daer tegens gelandet syndt an beyden zijden, toe weten, dat die an die noerdtzijdte gelegen synt, sollen graven 2 rhoden offte parten ende dye an der suyderzijdte, syndt gelegen, sollen graven eyn rhode offte part daerentegens. Desgelijcken oeck, als men dat sulveste maer ruyden sall.

Item van dye pompe aff tendes an Doerwarderwech gelegen hent an die pompe bij *Johan Sywers* valge behoeren dath maer toe graven die 2 parten daarvan die 97½ grasen achte[r] Cantens gelegen ende die darde part dat landt dat op 't Maerswal an die suyderzijdte licht in Doernwarderhamrick. Desgelijcken oeck, als men dat sulveste maer ruyden sall.

Dit sindt die 97½ grasen achter Cantens, hyrvoer genoempt⁷:

Pastoer tho Cantens	14 hondert	<i>Heyno Ewens</i> arffg	5 hondert
Juncker <i>Van Eewzum</i>	9 hondert	<i>Detert Organista</i>	3 hondert
<i>Jacob op 't Grasheem</i>	2½ hondert	<i>Onno Dercx</i>	3 hondert
<i>Ubbo Rytskens</i>	11½ hondert	<i>Focko in die Boerden</i>	27 hondert
<i>Laurents Backer</i>	24 hondert	<i>Henrick Wychers</i>	eyn hondert

Item, nu voert weder van Cantenser maer toe graven, als van die pompe aff bij *Johan Sywerts* valge toe beginnen hent an Batenshorne, dat kompt *Johan Sywerts* heert allene toe graven ende desgelijcken toe ruyden an beyden zijden.

Item, van Batenshorne aff hent an dye Eedtdarm behoert toe graven ende toe ruyden an beyden zijden die vijff grasen dye *Tonnys Wybbens* gebruyckte, die van *Eewzum* behoerende, ende daarmede is hij vrij nyet meer in dat maer thoe graven went tot Harmensholl uut in Deelstermaer.

Item, dat maer voortan van Eedtdarm aff hent an Vensterwech, behoert die hele Cantenser eedt toe graven (uutgenamen die vijff grasen, *Eewzum* behoerende, die *Tonnys* gebruyckt). Desgelijcken toe ruyden an beyden zijden.

Item, dat maer van Vensterwech aff hen in dat Brijmaer behoeren toe graven ende toe ruyden die van Dornwart an beyden zijden.

⁶ Lees: noetwech.

⁷ Optelling levert echter 100 grasen.

Item, dat maer van dat Brijmaer hen in Deelstermaer, doer Harmenshol heel uut, gravet ende ruydet an beyden zijden Cantenser heele eedt (uutgesundert dye vijff grasen vurs.) ende eyn itlick tret an bij zijn watertochten.

Item, dese nhabes. landen wateren doer Duerdewech in Ockensloet ende liggen in 't noerden baven Duerdewech:

Reynsummaheert, den *Johan Gerbrantz* gebruyckt .....4½⁸ gras.
Krakenborchsheert, den *Wypke Remkens* gebruyckt .....25 grasen
Die hilligen heert toe Cantens, den *Ubbo Rytskens* gebruyckt .....6 grasen
Barolt Smydt .....6 grasen

Item, die pompe doer Duerdewech op Ockensloet behoeren desse vurs. personen te holden van wegen desses vurs. landes ende eerden die oeck toe gelijk.

Item, die pompe bij Cantens tendens an Doernwaerderwech behoert toe holden die 97½ grasen vurs. achter Cantens gelegen. Ende die selveste grasen behoeren die vurs. pompe te eerden an dye westerzijdte ende die van Doernwart eerden die oesterzijdte.

Item, die pompe bij *Johan Sywerdes* valge holdt dat landt tusschen Cantheser mene wech ende dye nye wech hen an Styswarder landt, dat eerden, oft noedich weer, die gemene buyren.

Item, die pompe tendes an Cantenserwech, holden *Ebele op dye Horne* toe Styswart ende Luxsemandt⁹ t'samen, daer *Peter Knas* op wont, den convente toe Warphum behoerende. Dat eerden komt hem beyden oeck gelijcke toe.

Dye pompe daerbij doer Styswerderwech, die holden *Ebele op die Horne* vurs. ende dye Suydtwende t'zamen. Dat eerden komt hem beyden oeck gelijk toe.

Item, dye pompe bij Suydtwenster karckbruggen, holden *Ebele toe Styswart* ende *Hinrick Sluiter* t'samen, dat eerden desgelijckes. Cantesar zijlrechter ende Stydtswarder zijlrechter berichten die t'zamen.

Item, dye pompe bij die Eersbillen, holden dye van Barchuys die noerdtwesterhorne, *Ebele toe Stydtswart* dye noertoesterhorne, dye Eertzbillen die suydtoesterhorne ende *Tyes toe Froeme tyll* dye suydtwesterhorne. Dat eerden doen sie gelijk.

Item, die pompe voer¹⁰ Vensterwech holden dye op Syckummaheert allene, dat eerden komt thoe die den wech gebruycken.

Item, die pompe doer Deelsterwech, van oldes Harmensholl geheten, holden Luxemaheert, daer *Peter Knas* op wont, den convente van Warphum behoerende, ende Entkamaheert, daer *Evert Eversen* op wont, hem mydt zijne medeparten behoerende, ende Poppemaheert, daer *Evert toe Stytswart* op wont, die van Warphum behoerende t'zamen ende gelijcker handt, dat eerden desgelijcken.

Item, die Intochtige maer, dat uut Cantesarmaer gaet nha die Eertsbillen, daer moet nyemandt dammen in holden off hie moet daer pompen in hebben na der sijlrechter bryeven.

---

⁸ 4½ (= vijfftehalf) **CD**; vijffthsten hallef (= 49½) **E-I**. Welke van beide lezingen juist is, is niet met zekerheid uit te maken. Omdat Rensemaheerd groot was (in 1553 gebruikt *Johan Garbrants* 83 grasen) en men kan verwachten dat de grootste grastallen boven staan, lijkt 49½ het waarschijnlijkst.

⁹ Lees wellicht: Luxsema landt of Luxsema heerdt.

¹⁰ Lees wellicht: doer.

3. [Aantekeningen betreffende het graven van het Brijmaar]

Anno 1547 hebbe ick *Heercules van Eewzum*, toe Doer[n]wart sijnrechter ende schepper van wegen der erentfesten junckeren *Van Eewzum*, in bijwesent des erentf. *Bartolt Enthens* dat Brijmaer toe graven bestadet an *Hillebrandt Jansen*, *Gheert Hayens*, *Johan van Dorsten* ende *Tonnys Jansen* die tapper, ende sie sollen hebben van idtlicke rhode op hoer eygen kosten 3 gron.st., des sollen sie dat graven op die drye kleyen ende eyn schuffel lanck van die wal affsetten. Actum t'sondages nha Pynxteren, anno ut supra.

Dese nabes. landen behoeren dat Brijmaer tho graven van Cantesarmaer af hent an die pompe doer die Brede wech:

	grasen		grasen
<i>Rytske toe Frometyll</i>	29	<i>Bartolt Enthens</i>	40
<i>Tyarck op Hayenhuys</i>	62	<i>Tyes van</i> ¹³ <i>Frometyll</i>	52½
<i>Johan Tychelar</i>	53	<i>Johan Jonge</i>	37
<i>M. Hercules</i>	14	<i>Eyzo Menoldus</i>	34
<i>Wyllem op die Meenschaer</i>	32	<i>Roeleff Kuyper</i>	20½
<i>Kathryna op Syckummaheert</i>	32	<i>Griethe Luyteens</i>	3
<i>Jacob Boelens</i>	18 ¹¹	<i>Wobbe Stevens</i>	15½
<i>Harmannus Koster</i>	7½	<i>Wilhelmus Koster</i>	9
<i>Johannes Organista</i>	12	<i>Gheert Hayens</i>	1½
<i>Ebele tho Stydtswart</i>	2	<i>Tonnys Wibbens</i>	28
<i>Rochus toe Menckeweer</i>	5	<i>Lympe Eyzens</i>	28 ¹⁴
<i>Ide Everts</i>	1	<i>Kathryna Garskens</i>	21
<i>Jeltke Tewes</i>	1	<i>Joest Pouwels</i>	6
<i>Johannes Knoll</i>	8	Pastoer toe Doernwert	13
<i>Johan Jacobs</i>	15 hallef ¹²	Pastoer toe Cantens	7
<i>Die Van Eewzum, die Deelvenne</i>	30	<i>Jacob Schuteker</i>	3

Summa 6½¹⁵ grasen myn 1 gras, dat gras ½ braspennynck¹⁶.

Facit 16 empder gulden unde 6 st. ½ braspennynck.

Dese vurs. 4 personen hebben dat maer uitgegraven ende ons toe gemeten, alsoe dat-tet lanck was van Cantasarmaer aff, hent an die brede wech 150 ende 4 roeden, be-loept sick 15 empder gulden ende 12 st. Daertoe solt sie hebben 14 st. voer die sloet toe graven in die Brede wech hent an die pompe ende 12 st. die 4 gravers gegeven tot drynckgeldt doe sie ons die mate overleverden, 't welck geschach op den 29 dach junii anno 1547.

Dese voerges. 4 persoenen hebbe ick vul ende all betaelt.

¹¹ 18 BCE-I. 17½ D.

¹² Bedoeld is 14½ (= vijftiendehalf). Aldus ook E-I.

¹³ Lees: *toe*.

¹⁴ Lees vermoedelijk: 37 (zie noot 14).

¹⁵ Lees: 650 (= 6½°).

¹⁶ Optelling levert echter 640 grazen. 649 grazen komt wel overeen met 16 emd.g. 6 st. ½ brasp., dus denklijk moet bij één of meer van de onderhoudsplichtigen 9 grazen opgeteld worden, mogelijk bij *Lympe Eyzens*, die in de schotlijst op de volgende pagina voor 37 i.p.v. 28 grazen aangeslagen is.

4. [Aantekeningen betreffende het graven van een (westelijk) stuk van het Kantstermaar in het noorden van Toornwerder eed]

Anno 1545, des maendages na Pinxteren, als Canthasarmaer bestadet worde toe graven, doe bestaden wij oeck onse stucke in Canthazarmaer, toe weten van Vensterwech hen in 't Brijmaer an den selvygen gravemeysters ende sulden hoer geven $3\frac{1}{2}$ gron.st. van idtlicke rhoden.

Dit nabes. landt behoert dat stucke maers vurs. tho graven ende tho ruyden

	grasen		grasen
<i>Jonge Johan</i> ¹⁷	7	<i>Katherina Garskens</i>	21
<i>Eyzo Menoltz</i>	7	<i>Joest Pouwels</i>	6
<i>Roeleff Kuyper</i>	$20\frac{1}{2}$	<i>Tonnys Wibbens</i>	18
<i>Griete Luytyens</i>	3	Dye pastoer toe Doernwart	3^{18}
<i>Wobbe Stevens</i>	$15\frac{1}{2}$	<i>Jacob Schuteker</i>	3
Die koster.....	5	Pastoer toe Cantens	7
<i>Lympe Eyzens</i>	37		

Summa 100 ende 60^{19} grasen, dat gras $\frac{1}{2}$ oert. Facit 20 arentzgulden ende 4 st. myn eyn magerman.

Die gravemeysters hebben dat maer uitgegraven ende ons toegemeten, alsoe dattet lanck was van Vensterwech aff hent an dat Brijmaer $61\frac{1}{2}^{20}$ rhoden, beloep sick 20 arentzgulden myn 2 st. ende eyn magerman²¹.

Dat stucke maers toe graven is vul ende al betaelt.

5. [Aantekeningen betreffende het graven van een (oostelijk) stuk van het Kantstermaar in het noorden van Toornwerder eed]

Item, anno 1543, des dinxdages voer Viti, hebben wij *Hercules van Eewzum*, schepper ende zijlrechter thoe Doernwart van wegen der erentfesten junckeren *Van Eewzum*, *Symon toe Eysingeheem*, *Frick Obelens*, zijlrechter in Reynsumma eedt, *Frerick Alberts*, zijlrechter toe Stertyngehuysen, beyde in Overmaryngedeel, *Johan Kuyper*, zijlrechter toe Diddingehuysen, ende *Roeleff Jansen*, sijlrechter toe Myddelstum, samptlicken in bijwesent des erbaren *Bartelt Entens*, bestadet dat maer van 't hoege pandt aff, hent tot Eewzummertyll ende van Eewzummertyl voert aff hent an dye pompe tendes Brijmaer in die Brede wech tusschen Mentelaen ende Frometyll, an *Johan Peters* ende *Johan Menckens* als gravemeystersen in vorwerden nhabeschreven. Alsoe dat sie hebben van 't hoege pandt aff wes toe Eewzummertyll van itlicke roeden

¹⁷ *Jonge Johan CD. Johan Jonge E-I.*

¹⁸ Lees vermoedelijk: 13 (zie volgende noot).

¹⁹ 100 ende 60 **CD**. 100 ende 63 **E-I**. Het laatste aantal is juist: 163 grasen komt overeen met 20 ar.g. en $3\frac{3}{4}$ st. Optelling van het aantal grasen levert echter 153. Daarom zal de pastoor van Toornwerd vermoedelijk voor 13 grasen i.p.v. 3 grasen aangeslagen moeten worden (vergelijk de grastallen onder 3 op de vorige pagina).

²⁰ $61\frac{1}{2}$ **CD**. $56\frac{1}{2}$ **E-I**. Het laatste getal is juist, omdat $56\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ st. gelijk is aan $197\frac{3}{4}$ st.

²¹ Dat wil zegen 20 ar.g. min 2 st. en ook min 1 magerman, ofwel $197\frac{3}{4}$ st.

2½ gron. st. ende van Eewzummer tyll aff hent an die pompe solt sie hebben van idtlicke rhode 5 gron. st. allent nha luydent der certeren daerop gemaket.

Dit vurs. maer is gemeten, alsoe dattet van 't hoege pandt aff hent an Eewzummertyl is lanck 550 ende 15 rhoden.

Van Eewzummertyll hent an dye pompe in die Brede wech is 't mer lanck 200 ende 28 rhoeden.

Van dye pompe aff hent an dat maer bij Caelhorne, dat van Buyrdam affkomt, is dat maer lanck 1½²² ende 16 rhoden.

Dese nhabeschreven landen graven van dat hoege pandt aff hent tot dat ende van dat landt tot den heert in den Oert behoerende

Item die schepper in Overmaryngedeel giff over 300 ende 28 grasen in Reynsumma eedt gelegen ende die sollen graven vandt hoege pandt aff wes toe Caelhoerne toe van 't begyn ten ende.

Noch giff dye schepper vurs. over 4½²³ ende 30 grasen, die sal 't oeck graven van 't begin ten ende.

Item van Doernwaerder eedt, graven oeck dese nhabeschreven landen van begin ten ende:

	grasen
<i>Johan Kuyper</i>	18
<i>Peter Emens</i> in den Oert.....	80
<i>Sybrich Jorgens</i>	48

Als nu dese vurs. landen dat maer gegraven hebben tendes dat landt tot den Oert behoerende, soe kommen hoer desse nhabeschreven lande uut Doernwerder eedt t'hulpe hent tot Eewzummertyl toe.

	grasen		grasen
<i>Die Van Eewzum</i>	87	<i>Jacob Schuteker</i>	5
<i>Johan Willemsen</i>	6	<i>Gerbrandt Jacobs</i>	5
<i>Derck Jonge</i>	8	<i>Tonnys Wibbens</i>	3
<i>Peter achter Eewzum</i>	18	Pastoer toe Doernwart.....	15
<i>Kathryna Garskens</i>	4	<i>Lympe Eyzens</i>	1½
<i>Alle Allertzen</i>	3½		

Summa 150 ende 6 grasen.

Item, van Eewzummertyll aff went an die pompe doer die Brede wech behoeren mede toe graven alle die vurs. landen, dartho noch hele Diddinghuester eedt, beth Myddelstummer eedt, uutgenamen dat landt van dye wech aff die daer giet van die buyren nha die pompe toe wendt hent tot dat maer dat van Menteken²⁴ streckt nae Caelhorne toe.

---

²² Lees: 150 (= 1½°).

²³ Lees: 450 (= 4½°).

Item, van die pompe aff t'graven went an Caelhorne, daer hoert al dit vurs. landt toe mydt noch Myddelstummer heele eedt, daertoe noch al dat landt dat Brijmaer behoert toe graven als vurs. is.

6. [Aantekeningen betreffende het graven van Deelstermaer]

Item, als men Deelstermaer sal graven van den galgenberch aff bij Onderendam went tot Froemtyll ende voertz doer Buyrdam tot Wijdtwerder kercke nha Doetyl hen tot Oesterdijcxhorne toe, wort gedielt ende gepartet als volgt.

In 't eerste tastet Cantezer eedt an in 't ende bij die galgenborch²⁵ ende graven 19 rhoeden.

Daernha Huysinger eedt sal graven 72 rhoden.

Dan sollen Myddelstum, Doernwart ende Engeweester eeden t'samen graven $2\frac{1}{2}$ ²⁶ roeden ende $15\frac{1}{2}$ roeden. Des komen die beyde vurs. eeden in Overmaryngedeel hoer toe hulpe. Daernha tasten die van Stedum dat maer voert an te graven mydt die van Westerwijtwarder eedt ende graven an Westerwijtwarder kercke.

Als dat nu ten ende is, soe graven die van Stedum voertz went tot Oesterdijcxhorne toe.

---

²⁴ Lees: Mentelaen (aldus ook **E**).

²⁵ Lees: galgenbarch (aldus ook **D-I**).

²⁶ Lees: 250 (=2½^c).